

VITA

NEMES IMRE

HOZZÁSZÓLÁS PERJÉS GÉZA: A MOHÁCSI CSATA CÍMŰ TANULMÁNYÁHOZ

Erdeklődéssel olvastam a Hadtörténelmi Közlemények 1976. évi 3. számában Perjés Géza tanulmányát a mohácsi csatáról.

A közelmúltban megtartott emlékünnepe, a Magyar Rádió és a Magyar Televízió adásai, valamint a legkülönbözőbb jellegű sajtótermékekben (tudományos, ismeretterjesztő, egyházi és egyéb) megjelent eszme-futtatások a hadtörténelemtől távolabb állók figyelmét is felhívták a csatával kapcsolatos és mind ez ideig vitatott kérdésekre. Meggyőződése, hogy társadalmunk, közvéleményünk igényli a tudomány művelőitől a vitatott politikai, gazdasági és katonai kérdések objektív, szakszerű és lehetőség szerint ellentmondásoktól mentes, felelősségteljes megválaszolását.

Perjés Gézát mindenképpen elismerés illeti azért, hogy vállalkozott a mohácsi csatát megelőző eseményeknek és magának az ütközetnek — forrás-munkákkal alátámasztott és hipotézisek segítségével történő — ábrázolására. Szándéka — mint erről bevezetőjében említést tesz — a fellelhető forrásanyagokra és a „háború logikájára” támaszkodva feltételezéseken alapuló következtetéseket levonni a mohácsi csatával kapcsolatban. A tanulmány szerzője úgy értékeli, hogy munkája csupán egy azon munkák sokasága közül, amelyek az elmúlt közel fél évezred alatt e témában megjelentek.

A szerző gazdag forrásanyag alapján vállalkozott nézetei kifejtésére. Imponáló az is, hogy a hadtörténelem mellett, több csatlakozó, de a hadtörténelemtől távolabb álló tudományág hasznosítható értékeit is igyekszik munkájában szintetizálni. A szerző elméleti fejtegetései alátámasztására — helyenként igen részletes és elsősorban a specialisták hatáskörébe tartozó — számvetések kidolgozására is vállalkozott.

A szerző szándékát és alkalmazott módszerét elismerve kívánok észrevételeket tenni a közölt tanulmánnyal kapcsolatban.

Véleményem szerint ugyanis Perjés Géza tanulmánya

végkövetkeztetéseiben vitatható,

„hézagpótló” hipotéziseinek egy jelentős része ellentmond a „háború logikájának”,

feltételezései alátámasztására készített számvetései helyenként egyoldalúak és nélkülözik az ilyen számvetések készítéséhez szükséges jártasságot és alapot,

fejtegetése több lényeges belső ellentmondást tartalmaz.

A tanulmánnyal kapcsolatos és általam fontosabbnak vélt észrevételeimet azért tartottam szükségesnek összegezni, mert

nem tartanám jónak, ha egy odaadással és cselekvő szándékkal készített, de megítélésem szerint vitatható hadtörténelmi tanulmány esetleg észrevétel nélkül maradna. Ellentétes és bíráló észrevételek elhallgatása ugyanis gátlótná a szerzőt hipotézisei alakításában, továbbfejlesztésében,

úgy tűnik, hogy egyik legnagyobb nemzeti tragédiánkkal — a mohácsi csatával — kapcsolatos hadtörténelmi és más jellegű kutatások reneszánszukat élik. A csata 450. évfordulója idején kiadott és a csatát ismertető írások megjelenése mellett tapasztalható a csatavesztés okainak, magának az ütközet előzményeinek és lefolyásának átértékelésére irányuló törekvés is. Ezt tapasztalva nem lenne sem célszerű, sem korrekt elhallgatni a Hadtörténelmi Közleményekben közreadott és szintén az „átértékelő” jellegű tanulmányok csoportjához sorolható értékeléstől alapjaiban és helyenként részleteiben is eltérő véleményeket.

Mindezek mellett észrevételeim közreadásával, a segítőkészség feltétlen hangsúlyozásával, szándékomban áll tiszteletemet is leróni a magyar harcosok elismerésre méltó tettei és e cselekedeteket, eseményeket kutatók lelkes munkája előtt.

Észrevételeim részletesebb kifejtése előtt megjegyezni kívánom, hogy nem áll szándékomban vitába bocsátkozni azokban a kérdésekben, amelyek a XVI. század eleji magyar osztályhelyzettel és e korszakra jellemző osztályellentétekkel kapcsolatosak, annak ellenére, hogy úgy tűnik, a tanulmány e kérdésekben is helyenként vitatható. Ezeket a tételeket azonban a szakavatott történészek tudják felelősséggel megítélni és a tanulmány szerzőjét nézeteit illetően elmarasztalni vagy megerősíteni.

1. *Mi az, amiben alapjaiban nem értek egyet Perjés Gézával?*

A szerző által — tanulmánya végén — levont két legfontosabb „tanulság” az, amelyekben alapvetően eltérő a véleményem.

Nem értek egyet azzal, hogy „a magyar hadsereg páratlan hősiességgel harcolt”. Azt a tanulságot is vitatom, hogy „Tomori és vezértársai működésében szakmailag semmi kivetni valót nem lehet találni. A terv, amit kidolgoztak, a maga vakmerőségében is — vagy éppen ezért — kitűnő volt és minden elismerését megérdemeli!” (466. oldal)

Ismervén Brodarics kancellár leírását és más hadtörténelmi tanulmányok mondanivalóját, úgy vélem, hogy az a sereg, amely rövid egy-másfél óra alatt teljes vereséget szenved, a sikertelen roham, a túlerő felismerése, a rossz vezetés és egyéb más fel nem sorolt okok következtében megfutamodik és már a csata első mozzanatában zsákmányolást, sőt, fosztogatást hajt végre (ezzel tempóelőnyt ad a töröknek, amely Perjés Géza véleménye szerint egyik oka volt annak, hogy az ütközetet a magyarok elveszítették), nevezhető „vakmerőnek”, „elszántnak”, de „páratlan”, sőt, „példa nélküli” hősiességgel harcoló seregnek, bármily fájó is, semmi esetre sem. (464. oldal)

A magyar főparancsnokság tevékenységét és tervét (ha egyáltalán volt ilyen terv) sok egyéb mellett éppen azért nem tartom „kitűnőnek”, mert annak ellenére, hogy a politikai és katonai vezetés tisztában volt döntése súlyával, mégis „mindent egy lapra tett fel” és túlságosan is „vakmerő” volt. Ilyen katonai terveket ismereteim és véleményem szerint rendszerint akkor hoznak a főparancsnokságok, ha a felderítésben és a helyzetmegítélésben hiba volt, vagy pedig akkor, ha a vezérek katonai hozzáértése kívánni valót hagy maga után.

Az a véleményem, hogy Perjés Géza a mohácsi csatában részt vett magyar sereg küzdelmét, a főparancsnokság tevékenységét túlságosan egysíkúan és érzelmileg meglehetősen túlfűtött módon vizsgálta, ezért jutott olyan következtetésekre, amelyeket a tanulságokban foglalt össze.

Miért nem értek egyet a szerző által levont tanulságokkal?

Elsősorban azért, mert állításait, következtetéseit tanulmányában nem tudja kellően bizonyítani. Sőt, miután a történelmi valóság előtt ő is kénytelen meghajolni, tanulmányában éppen az általa említett két alapvető tanulságot cáfoló tényeket kénytelen felsorakoztatni. (461. oldal, 1. bek., 464. oldal, 2. bek., 463. oldal, 3. bek.)

Másodsorban azért, mert ha elfogadnám a szerző következtetéseit, akkor azt kellene feltételeznem, hogy a magyar sereg vereségének alapvető oka a *véletlen* — az ide-oda imbolygó hadiszerencse —, és ez utóbbi 1526. augusztus 29-én, sajnos, nem a magyarokat, hanem a törököket vette pártfogásába.

Perjés Géza azt állítja, hogy a magyar had példátlan hősiességgel harcolt, a csata színhelyét a magyar vezérek a lehető legjobban választották ki, zseniális tervvel rendelkeztek és a harc alatt Tomori és vezérei kitűnően működtek. A törökök viszont lassan, fáradtan értek ki a harcmezőre, zavar keletkezett közöttük miután elérték a majsi teraszt. Ez esetben mi egyéb lehetett a vereség oka, mint szerencsétlen véletlenek sorozata, ami következetesen a magyar csapatokat sújtotta?

Az ilyen beállítás — amellet, hogy ellentmond a „háború logikájának” — erőteljesen hasonlít azokra a csatavesztés-magyarázatokra, amelyek néhány évtizeddel korábban az akkor elfogadott történelemszemléletből táplálkoztak.

Harmadszor azért nem értek egyet a felkínált tanulságokkal, mert a szerző a török had tevékenységének, harcmódjának, vezérei szakértelmének megítélésénél — véleményem szerint — elfogultságról és a történelmi objektivitás hiányáról tesz tanúbizonyságot. (456—459. oldal) Egy olyan ügyefogyott, lomha, elfáradt, zavarban levő, kapkodó ellenséget, mint amilyennek Perjés Géza jellemzi a törököket, a „példátlan hősiességgel” harcoló, „kitűnő csataterével” rendelkező, „jól vezetett” magyar seregeknek ugyanis „*elméletileg*” le kellett volna győzni.

Megjegyezni kívánom, hogy az a történelemszemlélet, amely a háborúk, a csaták tanulmányozása során gyakran érdemtelenül eltúlozza saját csapataink vélt, vagy feltételezett hősiességét, szinte minden esetben az ellenség lebecsülésével, erényei elhallgatásával és a harcban elkövetett hibái felnagyításával párosul.

A félreértések elkerülése végett hangsúlyozni kívánom, hogy Perjés Géza személyét és szándékát tiszteletben tartom, de tanulmányának ezekre a véleményem szerint vitatható részekre szeretném felhívni szíves figyelmét.

Végül pedig azért nem értek egyet a szerző következtetéseivel, mert hipotézisei alátámasztására gyakran önkényesen idéz és cáfol hol török krónikásokat, hol pedig magyar szemtanúkat, kortársakat és történetírókat.

A szerző e téren tanúsított önkényessége abban jut kifejezésre, hogy hipotéziseihez „illő” nézeteket — még az azok esetleg másodrangú forrásból származnak is — dédelget, hipotéziseinek ellentmondó, de egyébként sokak által hitelesnek tartott és megbízhatónak tűnő nézetekről pedig nem vesz tudomást, ezeket a nézeteket gyakran elrejti az olvasó elől.

Az idézetek alkalmazásának ez a fajtája, ha nem is követendő, de emberileg érthető, hisz mindenkinek azok az idézetek tűnnek kedvesebbnek, hitelesebbnek, amelyek gondolataihoz közel állnak.

Az önkényességnek azt a fajtáját azonban semmiképpen nem szabad támogatni, ahol Perjés Géza egyes forrásokról kategórikusan kijelenti, hogy azok nem felelnek meg a valóságnak, pontatlanok, vagy nem lehet velük egyetérteni.

Különösen szembeűnő az, hogy báró Burgio pápai követet és Brodarics kan-cellárt, a két nagyon is hihető kortársat, a szerző hol *megbízható szemtanúként* tartja számon, hol a *szakismeretek híján levők* közé sorolja, függően attól, hogy véleményük közeledik-e hipotéziseihez, vagy éppen távolodóban van azoktól.

Az olvasó és a szerző számára észrevételeim szemléltetéséhez csupán egy példát mutatok: „a törökök egész nyíltan hirdetik, hogy el akarják foglalni az egész országot, s hogy nem fordulnak addig vissza, míg a magyar királlyal meg nem ütköztek”. (Eddig báró Burgio jelentéséből.) „Ennek a kijelentésnek nyilvánvalóan csak a második állítása helytálló” — jelenti ki Perjés Géza. Nem indokol, nem részletez, nem bizonyít, hanem határozottan törli a pápai követ jelentésének első részét. (428. oldal, 3. sz. jegyzet.)

A tanulmány többszöri figyelmes elolvasása kapcsán nekem legalább is úgy tűnt, hogy Perjés Géza, a mohácsi csatában elesett magyar és más nemzetiségű harcosokra emlékeztetve, egy hősi küzdelmet, egy egységes célért — a haza sorsáért — közösen cselekvő rendi összefogást, egy zseniális csatatervet látott maga előtt és ezekhez igyekezett adatokat gyűjteni. A fennmaradó „hézagokat” pedig feltételezésekkel próbálta kitölteni.

2. A szerző néhány „logikátlansága” a „háborúk logikáját” illetően.

Perjés Géza bevezetőjében említi, hogy a háború igen szigorú logikájához kell folyamodnia a hadtörténésznek annak érdekében, hogy a rendelkezésre álló hiányos adatokat ki tudja egészíteni. Az ily módon felállított hipotézisek eredménye lehet az, hogy következtéseit, véleményét egy hadjáratra, egy csatára vagy ütközetre vonatkozóan — a források hiányát pótolva — elfogadhatóvá tegye. A magam részéről az ilyen vizsgálódási rendet és bizonyító eljárást ugyan nem tagadom, de bizonyos fenntartásaim vannak e módszert illetően.

Ezek a következők:

a „háború logikája” többféle lehet, az többek között tudás, ismeret, konkrét helyzet és nézőpont kérdése. A harcban szemben álló felek „háborús logikája” rendszerint homlokegyenest eltérő;

a hadtörténeti kutatómunkában a hiteles forrásanyagokat és az ilyen anyagokra való alapozást többre becsülöm a „háború logikája” segítségével felállított hipotézisnél;

„a „háború logikája” segítségével kialakított hipotézist csak mint egy lehetséges változatot fogadom el a háború vagy az ütközet lefolyását illetően (természetesen ezt is csak akkor, ha valóban nincs elegendő, vagy megbízható hírforrás);

félő, hogy a „háború logikáján” alapuló következtetést, amely a mohácsi csatát illetően sem más, mint egy feltételezésekre felépített „hadijáték” végeredménye, a „hadijáték” vezetője utólag hitelesíteni igyekszik. Azt sem tartom kizártnak, sőt ez érthető is, hogy az ütközet lefolyásának rekonstruálása érdekében kialakított stratégiai—taktikai helyzetnek és dinamikának a „hadijáték” vezetője szinte rabja lesz.

Aggályaimtól függetlenül nem tartom kizártnak azt, hogy egy csata — így például a mohácsi csata — rekonstruálásához az ajánlott módszert — bizonyos siker reményét alapul véve — fel lehet használni. Elfogadható és meggyőző eredményt azonban véleményem szerint nem a „mono” hadijáték, hanem az adatokat és a forrásokat pontról pontra értékelő, szakértők együttes erőfeszítésével felállított „háborús logika” hozhat.

Perjés Géza munkáját tanulmányozva nekem úgy tűnt, hogy túlságosan nagy feladatot vállalt magára akkor, amikor ilyen „egyszemélyes” hadijáték képét kialakította, és „egyszemélyes” ütközetét megírta. Ez a túlméretezett feladatvállalás azt eredményezte, hogy néhány alapvető kérdést kikerült, vagy nem tudott kifejteni akkor, amikor a saját „háborús logikáját” megalkotta, amellet pedig úgy tűnik, hogy néhány fontos katonai kérdésben hibázott. Ennek következtében több jelentős „háborús logikátlanságot” mutat az a stratégiai—taktikai kép, amelyet az olvasó elé tár.

Nincs szándékomban hozzászólás ürügyén hasznavehetetlen „ellen-hadi-játékot” levezetni és „ellen-háborús logikát” kialakítani. Ezt nem igényli sem a szerző, sem pedig az olvasó. Szeretném azonban a figyelmet felhívni azokra a fontosabb kérdésekre, amelyeket a szerző által felállított „háborús logika” nem tartalmaz és azokra a téves „háborús logikából” származó egyes hibákra, amelyekből a szerző jelentős következtetéseket vont le.

a) A szerző nem kísérli meg annak a kérdésnek tisztázását, hogy a csatát megelőző időszakban és az ütközet során melyik fél kezében volt a stratégiai, sőt, a taktikai kezdeményezés. Ki kényszerítette rá, ki tudta rákényszeríteni az akaratát a szemben álló félre.

Lehetséges, hogy egy alapos, objektív, minden részkérdésre kiterjedő és a kezdeményező képességgel összefüggő vizsgálat után a török sereg lassúnak tűnő előrevonását és szétbontakozását nem fáradtsággal, nem a szántóföldeken át történő kimerítő meneteléssel magyaráznánk, hanem tudatos cselekvést fedezhetnénk fel ebben a mozzanatban (egyébként is kétkem, hogy annyi szántó lett volna a XVI. században a Duna—Dráva vidéken, hogy csak azokon át lehetett volna a török hadat megindulási állásába előrevonni);

a ruméliai hadtest leereszkedését a majsi lejtőkön és esztelennek tűnő táborverését — a jelentős erőt képviselő magyar sereg szeme láttára — nem bárgyú hadmozdulatnak, hanem a magyar támadás megindítását előidéző, a csatának a török által elképzelt tervébe beillő — cselvetésnek tudnánk be;

a török sereg késő délutánig tartó felfejlődésében esetleg nem a „keleti” kényelemszeretetet fedezhetnénk fel, hanem a kora reggeli óráktól hadrendben álló magyar sereg tudatos fizikai és pszichikai gyengítésére is következtethetnénk;

az anatóliai hadtestnek a harcmezőn történő megjelenését esetleg nem egy elkésett hadmozdulatnak, hanem török szempontból a csatát eldöntő és a legkedvezőbb pillanatban végrehajtott, pontosan kiszámított manővernek értelmezhetnénk.

Természetes, hogy tovább lehetne sorolni a választ igénylő kérdéseket, figyelembe véve a magyarok tevékenységét is.

b) A kezdeményezéssel összefüggő kérdések mellett, szintén a forrásokra és a „háború logikájára” támaszkodva, célszerű lenne vizsgálni a „felek elgondolását” és ennek származékát: a „felek terveit a harc megvívására”. (E vizsgálat többek között azért is érdekes lenne, mert az hozzásegítené a fentiekben vázolt kérdések megválaszolásához is.)

Az ilyen jellegű munka azért is hasznos lehetne, mert Perjés Géza tanulmányában — noha következtetéseit alapját képezi — sajnos, nem vázolja a magyar sereg — általa „kitűnőnek” minősített — csatatervét. Tanulmányában egyetlen fejezetet, sőt, még alcímet sem szentel ennek a sarkalatos kérdésnek, mondanivalója egyik csomópontjának. Fejtegetésében csupán odáig jut el, hogy írásban és vázlaton kifejti — egyébként logikusnak tűnő — véleményét a magyar sereg ütközet előtti felállításáról, de arról, hogy ezt a csatát hogyan akarta megvívni a magyar sereg, nem, vagy csupán nagyon keveset szól. (Természetesen a hadrend általában nem választható el az ütközetre vonatkozó elgondolástól.)

Az, hogy ezt a csatatervet nem ismerteti a szerző, számomra érthetőnek tűnik, mert úgy látszik, hogy a magyar főparancsnokság — bármily fájó is — nem rendelkezett konkrét csataterffel, függetlenül attól, hogy Perjés Géza feltételezi egy ilyen csataterv létét.

E kérdést illetően hallgassuk meg a legilletékesebbet, a szerzőt, aki úgy ítéli meg, hogy a magyar csataterv „kiváló” volt.

„Másik zavaró momentum feltevésünkben az, hogy Brodarics nem ír Tomorinak erről a tervéről. [Itt a 460. oldal 4. bekezdésében feltételezett terv-

ről van szó, mely szerint Tomori a törökök számára kedvezőtlen terepviszonyokra építette fel tervét, melynek lényege a szemben álló fél részenként történő megsemmisítése.] Úgy gondoljuk azonban — folytatja a szerző —, hogy ennek igen egyszerű oka van: nem is tudott róla. De feltehetően a táborba vonulást javasló urak sem ismerték Tomori tervét, sőt, talán maga a király sem. Furcsának tűnhet egy ilyen feltevés, de ismerve az elmúlt napok eseményeit, a királynak és környezetének, valamint a karassói tábor katonáinak mélyen szántó ellentétét, könnyen elképzelhető, hogy Tomori csak néhány alvezérét avatta be a tervbe, mert annak sikeréhez a legszigorúbb titoktartást tartotta szükségesnek. Ezt támasztaná alá az utolsó haditanácson tanúsított furcsa magatartása is: *egyetlen konkrét érvét, azt tudniillik, hogy miként akar felülkerekedni a törökön, nem árulhatta el, így csupán bizonytalan válaszokat adhatott a király nekiszegezett kérdéseire.* (461. oldal, kiemelés tőlem — N. I.)

Nem akarom ezeket az ellentmondásokat a végletekig élezni, de felmerül: milyen csataterv lehetett az, amelyet az utolsó haditanácson még a király előtt sem tárt fel Tomori?;

a csatákat olyan terv birtokában nem lehet megvívni, amelyet a fővezéren kívül csupán egy-két alvezér ismer. Eredményesen harcolni csak akkor lehet, ha az alvezéreken kívül a „hadnagyok is”, sőt, a katonák is ismerik — a rájuk vonatkozó mértékben — vezérük elgondolását és csatatervét;

ha máskor nem, akkor a csata napján, az ütközet előtti utolsó órákban, Tomori még mindig kiadhatta volna utasításait a csatával kapcsolatban (erre ideje is bőven volt). Olyan adatot azonban, amely igazolná a csataterv meglétét, sajnos, Perjés Géza sem tud felsorakoztatni érvei alátámasztására.

Mint arról már korábban szoltam, nem kívánom teljes terjedelmében sorolni azokat az általam logikátlannak tartott tételeket, amelyek a tanulmányban a „háború szigorú logikájának” kritikájából adódnak, ezért rátérek azokra a tévedésekre és hibákra, amelyek a tanulmány egyes hadművészeti kérdéseit érintik.

Véleményem szerint a szerző egyik tévedése és hibája, hogy igyekszik igazolni és egyben felmenteni a magyar vezetést az alól a felelősség alól, hogy lényegében harc nélkül feladta a védelemre alkalmas terepszakaszokat.

A Száva, a Dráva és a Karassó vonalán mint jelentős természetes védővonalakon megszervezett harc, ha nem is változtathatta volna meg az erőviszonyokat, de kedvező esetben stratégiai, kedvezőtlen esetben pedig legalább taktikai eredményeket hozhatott volna. Ezek közé a feltehető eredmények közé sorolható, hogy a természetes akadályok védelme során vívott sikeres ütközetek — azon kívül, hogy veszteséget okozva a török erőknak javíthatták volna az ország hangulatát és erősíthették volna a magyar csapatok harci szellemét, s a magyar vezetés tájékozottabb lehetett volna a törökök valós szándékait illetően — lassíthatták volna a törököt előnyomulását.

Mindezek a taktikai sikerek esetleg abban a stratégiai eredményben ötvözödtek volna, hogy a magyarok összpontosíthatták volna teljes katonai erejüket a döntő ütközet megvívásáig (Szapolyai—Frangepán vezette csapatokra és a felfogadott zsoldosokra gondolva), ezenkívül pedig a magyar vezetés diplomáciai fáradozásai talán eredményesebbek lettek volna.

Előrebocsátom, hogy ezek csupán feltételezések és csak azt szolgálják, hogy segítsék igazolni véleményemet: a védelmi harcra kényszerült magyar vezetés komoly hibát követett el, amikor lemondott a hadműveleti irányban meglévő legjelentősebb természetes akadályok — a vízi akadályok — védelméről.

Perjés Géza azért, hogy felmentse a magyar vezetést az e kérdést illetően kétségtelenül elkövetett hibái alól, olyan furcsa és katonailag teljesen érthetetlen eszme-futtatást, valamint számvetéseket közöl, amelyek félrevezetik az olvasót és önálló véleményalkotását megzavarhatják.

Csupán néhány megállapítást idézek, de úgy vélem, ezek is jól jellemzik a szerző hibás nézőpontját e kérdéseket illetően:

„egy olyan folyó mentén védekezni, amelyen az ellenségnek már biztos hídfői vannak, katonailag lehetetlen”. (430. oldal, 2. bek.)

„A Dráva sem jelentett komoly akadályt. Téves ugyanis az az általánosnak mondható hiedelem, hogy a védelem sikerének esélyei folyók mentén a legnagyobbak; amennyiben az ellenség erőfölénye nagy és megfelelő számú átkelő eszközzel és hídanyaggal rendelkezik, az »erőszakos folyamátkelest« nem lehet megakadályozni. Ezt már Montecuccoli és Clausewitz is így látta.” (430. oldal, 3. bek.)

Ami Perjés Géza első megállapítását illeti, úgy vélem, az túl kategórikus. Kétségtelen az, hogy azt a folyó menti védelmi vonalat, ahol az ellenség már rendelkezik „biztos” hídfőkkel, *igen nehéz megtartani*. Lehetetlenségről beszélni azonban túlzás. Számtalan példa bizonyítja, hogy „jó” vagy „biztos” hídfőkkel rendelkező támadót is hosszabb ideig fel lehetett tartóztatni a folyóra támaszkodó védővonalon, jelentős veszteségeket lehetett soraiban okozni, sőt, arra is lehet példákat találni, hogy hídfőit meg lehetett semmisíteni.

Ami a szerző második megállapítását illeti, úgy vélem, amellett, hogy katonailag hibás, ellentmond a „háború logikájának”, még az esetben is, ha véleménye alátámasztására segítségül hívja Montecuccolit és Clausewitzet.

Elsősorban néhány szót a Dráváról.

A Dráva — Eszék körzetében — a XVI. században mocsarakkal övezett, szabályozatlan, igen nehezen hajózható, jelentős vízi akadály volt. Ha a folyót minősítő adatokhoz (szélesség, mélység, folyási sebesség, partvonulat stb.) hozzávesszük azt, hogy a Duna 1526. évi magas vízállására és a tartós esőzésre a forrásmunkák utalnak, akkor — mint a terepet ismerő olyan személy, akinek alkalmá volt közel negyed századon át „erőszakos átkelési” gyakorlatokon részt venni, ilyen gyakorlatokat tervezni és vezetni — határozottan állítom, hogy a Dráva igen komoly vízi akadályt jelenthetett a középkorban annak a hadseregnek, amely azon több tízezres seregét, tekintélyes mennyiségű harceszközét és hadtápját a túlpartra kívánta juttatni. Megjegyzem, hogy a Dráva ma is komoly vízi akadályt jelentene, még korszerű átkelő eszközökkel jól felszerelt hadsereg számára is.

A folyók, a természetes vagy mesterséges módon elárasztott terepszakaszok, ellentétben Perjés Géza véleményével — az ókortól kezdve napjainkig — minden esetben növelik a védő fél esélyeit, a támadó (időleges, tartós vagy esetleg végleges) megállítást, feltartóztatását illetően. A folyók minden esetben megnehezítik a támadó fél tevékenységét. Mindezek alapján semmiképpen nem tartom „tévesnek” azt a nézetet, hogy a védelem sikerei a folyók mentén a legnagyobbak (430. oldal, 2. bekezdés).

Megjegyezni szeretném azt is, hogy a törökök a fedezetlenül hagyott Száván és Dráván, majd később a Karassón is, átkelésüket (amely egyébként nem tartozott az erőszakos átkelés hadművészeti kategóriájába) csak igen nagy nehézségek árán tudták végrehajtani, attól függetlenül, hogy a magyarok komolyabb, szervezett ellenállásába lényegében sehol sem ütköztek.

A vízi akadályoknak — mint lehetséges és célszerű védővonalaknak, amelyek gátolják a csapatok tevékenységét — Perjés Géza által történt és az előbbieken idézett lebecsülő értékelését olvasva meglepődve tapasztaltam, hogy a mohácsi csatateret átszelő Borza patakról, amely kétségtelenül szintén nem elhanyagolható akadály, de mégsem hasonlítható a Drávához, a szerző egészen másképp vélekedik (itt már nem hivatkozik sem Montecuccolira, sem Clausewitzre).

„A Nagynyárádnál és Majsnál eredő, majd egy ágban egyesülő és a dályoki tóba folyó Borza patak partja még napjainkban, a szabályozás után is eléggé meredek. Valószínű, hogy a csata idején is ilyen lehetett, *tehát je-*

lentős, a harchoz fejlődött seregek mozgását megnehezítő akadály volt” (444. oldal, 2. bek. Kiemelés tőlem — N. I.).

A szerző idézett terepértékelésével ez esetben egyetértek. Valóban, a Borza patak — főképp esős időben és megáradt állapotban — figyelmet érdemlő vízi akadály lehetett. De ami igaz egy patak esetében, az méginkább igaz egy 200—250 m széles, megáradt és ingoványokkal övezett folyó esetében. (Emlékeztetni szeretném Perjés Gézá, hogy a mohácsi csata emlékünnepe kapcsán sugárzott televíziós adásban a szerző a Borza patakot úgy értékelte, hogy az elhanyagolható, jelentéktelen akadály volt. Mint a közvetítés szemlélőjének, ez az értékelés már akkor feltűnt. Meglepő, hogy rövid másfél hónap alatt a szerző ugyanarról a vízfolyásról így megváltoztatta véleményét, ugyanakkor a Száva, a Dráva és a Karassó tekintetében felállított elméletéhez olyannyira ragaszkodik.)

3. Számvetési és helyzetmégítelési pontatlanságok.

A szerző tanulmányában vázolt folyóvédelmi felépítés nem valószínű, hogy valamilyen említésre méltó eredményt hozott volna a magyar hadvezetés számára. A román folyóvédelmet ugyanis, amelyet — feltételezéseken alapulva — elképzelt, csak olyan katonai vezetők (vagy vezető) szerveztek volna, akik — enyhén szólva — nem állnak feladatuk magaslatán. Az az elméleti modell, amit a szerző vázol, azaz a szükségtelenül széles arcvonal (100 km), a széles arcvonalon egyenletesen szétszórt csapatok hadrendje, a tartalékok teljes hiánya — együtt a törökök túlértékelt átkelési képességével — valóban azt eredményezte volna, hogy a magyarok, akár főerőkkel, akár elővédekkel, a Dráva menti ütközetet elveszítik.

Tekintettel arra, hogy megítélésem szerint jelentős kérdésről van szó, nézzük meg a szerző által felvetett kérdéseket részletesebben!

A folyóvédelemnek azt a mértani és számszaki szabályszerűségét, amit Perjés Géza tanulmányában vázol (432. oldal, 2. bek.), nem javasolom sem a szerzőnek, sem más kutatónak további tanulmányokhoz felhasználni, mert az téves következtetések levonását eredményezheti. A folyóvédelem sablonos felépítése mellett azt sem tartom igazoltnak, hogy a magyar seregnek legalább 100 km-es arcvonalon kellett volna a folyóvédelmet megszervezni (a 100 km-es kiterjedést természetesen a Drávának a Dunába torkollásától nyugatra kell számolni.) Amennyiben a törökök hadászati elgondolásai között a magyar sereg megsemmisítése mellett valóban szerepelt Buda elfoglalása és tevékenységét az idő és a tér erősen korlátozta (ezzel kapcsolatban a szerző véleményét a 429—435. oldalon, ha nem is vitathatatlanul, de kifejti), akkor a török hadvezetésnek céljai eléréséhez a lehető legrövidebb utat kellett volna választania. Ebből adódóan nem kockáztathatta volna meg, hogy csapataival a Dráva jobb partján közel 100 km hosszú — teljesen felesleges — oldalirányú manővert hajtson végre. Azonkívül, hogy egy ilyen oldalirányú manőver eredeti hadászati célkitűzéseitől is eltérítette volna, találkozhatott volna a délnyugati irányból közeledő, Frangepán vezette csapatokkal, de ami ennél is fontosabb, elszakadt volna természetes utánpótlási vonalától, a Dunától (a törökök — Perjés Géza logikus és elfogadható hipotézise szerint — ugyanis azért is választották támadási irányuknak a Duna jobb partját, hogy így közelebb legyenek a Dunán felfelé manőverező — csapást mérő és szállítási feladatokat megoldó — közel 800 hajóegységből álló flottillájukhoz).

Az elmondottak következtében indokolatlan lett volna a magyar főparancsnokság részéről, hogy az egyébként is szűken meglevő erőit 100 km szélességben szétforgácsolja.

Ami a török csapatok átkelési képességét illeti, Perjés Géza számvetéseit taktikailag és műszakilag egyaránt elfogadhatatlannak tartom. Egy sereg átkelési szakasza rendszerint több átkelési helyből (átkelési pontból) áll. Az

átkelési szakaszon átszállítható harcosok, fegyverzet és utánpótlási anyagok mennyiségét és az átkelés idejét a rendelkezésre álló átkelési eszközök típusa és száma, azok áthajózási sebessége, az átszállítandó erők és eszközök be- és kihajózáshoz szükséges idő, az átkelési eszközök széles arcvonalon történő egyidejű alkalmazásának lehetősége, a folyóhoz vezető és attól eltávolodó utak minősége, tehát átbocsátó képességük, valamint magának a folyónak a minősítése határozza meg. A csapatok kívánatos átkelési ütemét ezen kívül csak abban az esetben lehet biztosítani, ha az átkelést végrehajtó erők vezetése tervszerű, tevékenységük rendkívül alaposan előkészített és a kisebb intenzitású átkelési módokról mielőbb át tudnak térni nagyobb átkelési intenzitást biztosító átkelési módokra. (Nem említve mindazokat a bonyolult katonai műveleteket, amelyek a szembenálló fél által megvalósított ellenrendszabályok elhárításával, csökkentésével hozhatók kapcsolatba. Ilyen műveletek megtételére a török vezetésnek azonban nem volt szüksége, mert a magyarok, sajnos, a Dráva vonalát gyakorlatilag harc nélkül átengedték.)

A felsorolt alapvető tényezők együttes hatását figyelembe véve felelősséggel állítom, hogy azt a feltételezett török átkelési ütemet, amelyet Perjés Géza tanulmányában jelzett, önkényes, pontatlan és elfogadhatatlan adatnak kell értékelni. (432. oldal, 12. sz. jegyzet.) Szerinte ugyanis a törökök 4 óra alatt 50 000, technikai akadályokat is figyelembe véve csak 24 000—25 000 felfegyverzett harcost szállíthattak át a Dráván.

Legjobb tudásom és ismereteim alapján állíthatom, hogy egy 24 000—25 000 főt kitevő sereget átkeléséhez az ingoványos, megáradt, sebes folyású Dráván, amit a török hajósok és utászok nem ismerhettek, a Perjés Géza által jelzett átkelési ütemnek csupán egy lényegesen kisebb hányadát lehet számítási alapként elfogadni.

Tekintettel arra, hogy Perjés Géza számvetéseivel elsősorban azt kívánja igazolni, hogy a törökök átkelési üteme nagyobb lehetett, mint a Dráva vonalát esetleg elfoglaló magyar erők védőképessége (manőverezési lehetősége) és ezt bizonyítékul szánja ahhoz, hogy a Dráva vonalának védelme eleve kilátástalan lett volna, célszerűnek tartanám, ha számvetéseit — esetleg szakértők bevonásával — ismételten átvizsgálná.

Tájékoztató adatként kívánom megjegyezni, hogy az az átkelési ütem, amelyet a folyóvédelem ésszerűségének elutasítása érdekében Perjés Géza számvetési alapként elfogadott, lényegesen nagyobb, mint a korszerű hadseregek napjainkban teljesíthető átkelési üteme. A jelenlegi átkelési technikát és felkészültséget ugyanakkor nem lehet a XVI. századi átkelőeszközök teljesítőképességével összehasonlítani. Összehasonlítási alapként természetesen egy sebes folyású, megáradt, ingoványos és korlátozott megközelítési lehetőségű, közepes vízi akadályt kell feltételezni.

Mindezek mellett szeretném felhívni a szerző figyelmét arra is, hogy átkelési számvetések esetében nem célszerű a korabeli forrásadatokat olyan könnyelműen kezelni, mint számvetései során tette.

„Kemálpasazádé szerint egy »kisebb« hajóra 20 ember fért, mi 30-at vettünk” — mondja a szerző. (432. oldal, 12. sz. jegyzet.) Érthetetlen számomra az a szakmai bátorság, amivel a szerző 50 százalékkal megnöveli a török átkelőeszközök teherbírását az áradó, gyors vizű Dráván. Ha ennek ellenkezőjét teszi, azt elfogadhatónak tartanám.

4. *Milyen jelentősebb ellentmondásokat tartalmaz a szerző tanulmánya a mohácsi ütközet előzményeit és lefolyását illetően?*

Több jelentős, belső — önmagát cáfoló — ellentmondást tartalmaz e jó szándékú tanulmány. Csupán példaképp vegyünk szemügyre ezen belső ellentmondásokból egynehányat.

a) A szerző feltevéseinek alapja — szinte sarkalatos pontja — az, hogy el

kell fogadni azt a tételt, hogy a mohácsi csatát illetően mindkét fél politikai és katonai vezetése a háború törvényeinek megfelelően járt el és döntéseit „racionális” mérlegelések alapján hozta. (427. oldal, 1. bek.)

Függetlenül attól, hogy véleményem szerint a magyar politikai vezetés döntéseinek jelentős részét éppen nem „racionális” mérlegelések alapján hozta, úgy tűnik, a tanulmányban a szerző által közölt adatok tekintélyes része is azt bizonyítja, hogy a magyar vezetés enyhén szólva híján volt a „racionálisnak”. Ennek alátámasztására idézek Perjés Géza tanulmányából: (Az 1526. augusztus 23-ról 24-re virradó éjszaka eseményeiről van szó, amelyet a szerző a 449. oldalon részletez.)

„Ugyanekkor kapta meg a király Szapolyai és Frangepán üzenetét is, melyben visszavonulást tanácsoltak. Ez az üzenet készítette II. Lajost arra, hogy még az éjszaka folyamán a táborba küldje Brodaricsot: *beszélje rá az urakat a visszavonulásra.*” (Kiemelés tőlem — N. I.) (Ezt követően II. Lajos is lement a táborba.)

„A haditanácson a király újra feltette a kérdést: *ütközzenek-e meg, vagy inkább vonuljanak vissza?* Tomori ekkor a csata megvívása mellett foglalt állást, *amin a király igen meglepődött, hiszen éppen ő volt az [mármint Tomori], aki néhány hete, a török túleréjére hivatkozva, a békét ajánlotta.*” (Kiemelés tőlem — N. I.)

„Miközben a gyűlés tartott, küldöttség érkezett a karassói táborból és *felhívta először a királyt, majd az egész gyűlést, hogy ütközzenek meg a törökkel, sőt, azzal fenyegetőztek, hogy ellenkező esetben a főtáborra [azaz a királyi táborra] támadnak.* Ekkor döntöttek el végleg, hogy megharcolnak a törökkel.” (Kiemelés tőlem — N. I.)

Úgy vélem, nem kell különösebben bizonyítani, hogy a szerző tanulmányából vett idézetek, amelyek egyébként a valós tényeket tükrözik, mindent bizonyítanak, csak azt nem, hogy a magyar politikai és katonai vezetés a leglényegesebb kérdésben, nevezetesen abban, hogy kitérjenek-e a török túlerő elől vagy harcba bocsátkozzanak vele, „racionális mérlegelés” alapján hozta volna meg döntését.

Az viszont szinte érthetetlen, hogy Perjés Géza, korábbi eszmefuttatását követően, néhány sorral tovább azt írja:

„Mindezekhez a következőket kell hozzáfűznünk: szinte bizonyosnak vehetjük, hogy már a bátai tanácskozáson végleg eldöntötték, hogy Mohácsnál vívják meg a csatát.” (A bátai tanácskozás feltételezhetően augusztus 16-án volt.) Nem érthető ugyanis, hogyan lehet valamiről, ez esetben egy fontos csatáról, *kétszer véglegesen* dönteni. Az sem világos, ha Bátán döntöttek a csatáról, akkor néhány nap múlva a király és a kancellár miért igyekszik *rábeszélni* az urakat a *visszavonulásra*? Miért lepődött meg a király Tomori bejelentésén augusztus 23. éjjelén, ha már a bátai tanácskozáson döntöttek arról, hogy megütköznek a törökökkel?

A magyar politikai és katonai vezetés „irracionális” magatartását és egyben Perjés Géza elfogultságát is jellemezve idézem tanulmányából a következő gondolatokat:

„Első pillantásra úgy tűnhet, hogy az április 24-én elkezdődött országgyűlésen egész sor jelentéktelen ügyről tárgyaltak, melyek közül nem is egynek a szónyegre hozása párt- és egyéni érdekeket szolgált. A magunk részéről azonban úgy véljük — folytatódik az idézet —, ezeknek a kérdéseknek rendezése [tehát a párt- és egyéni érdekeket szolgáló kérdéseknek a rendezése] előfeltétele volt annak, hogy a katonai kérdésekhez egyáltalán hozzányúljanak.”

Ezt követően azt lehet várni, hogy ha már előbb a lényegtelenebb dolgokat elintézte az országgyűlés, akkor politikai és katonai kérdésekben valami „racionális” döntést hozott. Nem ez történt, de idézzük ismét e kérdést illetően magát a szerzőt:

„A király szinte teljhatalmat kapott, Verbóczyt eltávolították a nádori szék-ből és Báthorit ültették vissza [azt a Báthorit, aki egyébként betegségére hivatkozva nem vállalta a fővezérséget és senki nem követte őt a Drávához megakadályozni a törökök előremozgását], intézkedtek a pénzügyek szigorúbb és pontosabb kezeléséről, a nádor jogkörének megszilárdításáról, a rézpénz bevonásáról stb. Mindezek igen üdvös, és valójában a közjót szolgáló intézkedések voltak, csak éppen elkéstek velük, pontosabban sem az államapparátus működését nem tették hatásosabbá, sem pedig a pénzhiányon nem segítettek.” (Kiemelés tőlem — N. I.)

„A szűkebb értelemben vett katonai intézkedések közül említést érdemel a végvárak azonnali megerősítésére és a hadiszerek előállítására hozott intézkedés — amit pénz hiányában végrehajtani nem lehetett...”

„A mozgósítás időpontját az országgyűlés egyelőre nem határozta meg, s azt csak június 16-a körül indította el az udvar, július 2-ára, Tolnára rendelve a felszerelt hadakat. Amikor a mozgósítást elrendelték, a török már Nándorfehérvárnál építette a hidat a Száván és úgy hírlett, tíz napon belül el is kezdi az átkelést.

A mozgósítást azonban nem fejezték be a kijelölt időpontra és a hadsereg csak augusztus 26. körül fejezte be gyülekezését Mohácsnál.” (437. oldal. Kiemelés tőlem — N. I.)

A tanulmány felhasználta idézeteit értékelve megdöbbenő az, hogy minek az alapján sorolja Perjés Géza a magyar politikai és katonai vezetés cselekedeteit a „racionalista” vezetés kategóriájába.

b) A magyar sereg mozgósítása és összpontosítása körüli késedelmet több történész és hadtörténész, így például Gyalóky és Szakály is, a csata elvesztésének alapvető okai közé sorolja. Nem így Perjés Géza, aki ugyan elismeri a mozgósítás lassú ütemét és azt, hogy annak elsősorban a pénzhiány volt az oka (438. oldal, 1. bek.), mégis, olyan érthetetlen következtésre jut, hogy szinte sikernek könyvelhető el a hadak késedelmes gyülekezése.

Erről ugyanis azt mondja:

„Önként adódik a kérdés: végül is milyen hátránnyal járt a magyarországi hadak késedelmes összegyülekezése? Úgy tűnik, semmivel. Ha ugyanis a mondottak szerint a magyar haderő sem a Szávánál, sem a Drávánál, sem pedig a Karassónál nem állíthatta meg a törököt, akkor a hadak korábbi gyülekezése sem jelentett volna katonai szempontból különösebb hasznot.” (438. oldal, 2. bek.)

Ezt a fejtegetést általában nehéz elfogadni, mert ha a had korábban „összegyülekezik”, úgy tűnik, az több hasznot is hozhatott volna, eltekintve attól, hogy reprezentálhatta volna a magyar politikai és katonai vezetés, az uralkodó osztály elszántságát, határozottságát és áldozatvállalását.

Ilyen „katonai” haszonként lehet megemlíteni, hogy a had időben történő összevonása lehetővé tette volna az erők „összekovácsolását”, a csata körzetének alaposabb felderítését, a vezérek személyének megismerését, határozottabb és hatékonyabb elővédharcok előkészítését, sáncmunkák végrehajtását és sok egyéb más katonai értékű haszon is származhatott volna a sereg korábbi összpontosításából.

Ezek a lehetőségek azonban Perjés Géza figyelmét elkerülték.

c) A tanulmány egyik lényeges ellentmondása a magyar felderítés hatékonyságában lelhető fel.

Úgy tűnik, hogy a mohácsi csatát illetően a magyar hadászati és harcászati felderítés rosszul működött és esetenként csődöt mondott.

Hogyan vélekedik erről a tanulmány szerzője?

„Az igen jól működő magyar hírszerzés információi alapján a magyar kormány 1525 ősztől nyomon követhette a török hadikészülődéseit. Persze, mint

minden hírszerzésnél, az adatok most sem voltak egyértelműek, azonkívül feltehetően a török — a magyar kormány megtévesztésére — hamis híreket terjesztett, *mert mint láttuk, egészen július végéig nem volt bizonyos, hogy hol, és mennyi erővel fog támadni.*” (436. oldal, 2. bek. Kiemelés tőlem — N. I.) *Ha ez igaz, és sajnos igaz, akkor viszont nem igaz az, hogy a magyar hírszerzés igen jól működött.*

A török sereg ugyanis, mint ahogy a tanulmányhoz csatolt 1. sz. vázlatból elénk tárul, július elején befejezte átkelését a Száván, július közepén ostrom alá vette Péterváradot. Ez az Erdély irányába korábban még jogosan feltételezett támadás lehetőségét elvetette. A törökök hadmozdulatairól azonban a magyar udvar késve kaphatott értesüléseket, vagy pedig azok pontatlanok, elfogadhatatlanok lehettek.

Mindazokra a példákra, melyek a magyar „harcászati” felderítés kudarcával hozhatók összefüggésbe, részleteiben nem lehet kitérni, de az a tény, hogy a felsorokozott magyar erőket — azok jobb szárnyán — egy közel 10 000 főt számláló török szárnybiztosító, vagy átkarolást végrehajtó erő szinte észrevétlenül megközelítette, egyéb más felderítési hibákkal együtt szemlélteti hogy a felderítést a csata idején nem sorolhatjuk a magyar erők erényei közé.

Hozzászólásomat a következő gondolatokkal kívánom befejezni:

1. A mohácsi csatáról a társadalmi köztudatban kialakult kép megváltoztatása nem egyszerű feladat. Az új tételeket felállító kutató egyébként sem könnyű és nem is irigylésre méltó helyzetét csak nehezíti akkor, ha a felállított új tételeit nem tudja elfogadhatóan, hitelt érdemlően bizonyítani, magyarázni.

2. Perjés Géza Mohács kutatása közben — legalább is nekem úgy tűnik — felállított egy ideát és ehhez a forrásmunkák értékelése, véleményalkotása során görcsösen ragaszkodott.

Mind ezek következtében úgy vélem, hogy a korábbiakban felsorolt és általam tévesnek vagy hibásnak nyilvánított nézetek zavart okozhatnak a mohácsi csata előzményei és megvívása tisztázása során. Perjés Gézának sem politikai, sem katonapolitikai, sem pedig stratégiai-taktikai következtetése nem hoznak közelebb a csatával kapcsolatos vitatott kérdések objektív és felelősségteljes megválaszolásához.

3. Úgy vélem, az új tételek kialakítása, sőt publikálása során nem lett volna szabad elfeledkezni olyan régi, de ettől még igaz tételekről, mint az, hogy a magyar főurak között viszályok dúltak, az önzés és a központi akarat hiánya jellemezte a kort, az 1514-es parasztháborút követően az uralgó osztály megalázta és megfélemlítette a jobbagyságot, a magyar ügy nemzetközi támogatásának hiánya (ami a XVI. század eleji magyar viszonyok esetében bizonyos fokig érthető is) gyakorlatilag a diplomáciai és katonai egyedülmaradásra vezetett, a török hadseregnek a magyar seregekhez viszonyítva lényegesen nagyobb volt ütőképessége, jobb volt a szervezete, fejlettebb volt a harcmódja és egyéb más kérdések.

4. A Mohácsnál elpusztult vezérek és harcosok emlékét torzítás nélkül kell megőrizni az utóknak, népünknek. Ez az emlék amellett, hogy tiszteli az elesetteket, nem szabad, hogy felmentse a tragédia előidézőit, és nem halványíthatja mesterkélt és szükségtelen hősiesség emlegetésével azoknak az emlékét, akik a végvárokon állták a törökök megújuló támadását másfél évszázadon át.